

Czesław Margas **(21 sierpnia 1925 – 28 lutego 2021)**

Urodził się we wsi Zuzowy w pow. koneckim jako najstarsze z czworga dzieci Ignacego Margasa oraz Anieli, także z domu Margas. Naukę, przerwana przez okupację niemiecką, po 1939 r. uzupełniał na tajnych kompletach prowadzonych w rodzinnej wsi m.in. przez jego ojca. Po 1945 r. uczęszczał do gimnazjum w Przedborzu, a następnie liceum w Końskich, które ukończył maturą w 1948 r. W tym samym roku rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Wrocławskim. Wybór tej uczelni związany był z odbywającą się wówczas we Wrocławiu Wystawą Ziem Odzyskanych.

Uczęszczał na seminarium historii nowożytnej u prof. Władysława Czaplińskiego, pod którego kierunkiem napisał i obronił 14 października 1952 r. pracę magisterską pt. „Kwestia społeczna w publicystyce rokoszowej lat 1606–1607”, na podstawie której otrzymał tytuł magistra filozofii. W czasie studiów udzielał się społecznie, m.in. w ramach Związku Akademickiego Młodzieży Polskiej, Bratniej Pomocy Studentów oraz w studenckim Kole Naukowym Historyków.

Z dniem 1 czerwca 1952 r., jeszcze przed ukończeniem studiów, został zatrudniony w Archiwum Państwowym we Wrocławiu na stanowisku kierownika Oddziału Terenowego w Jeleniej Górze. Spędził tu całe swoje zawodowe życie.

Po odbyciu kilku szkoleń oraz kursu kancelaryjno-archiwalnego przystąpił do właściwej pracy, rzetelną wiedzę fachową zdobywając *de facto* w trakcie codziennej praktyki zawodowej. Do końca 1953 r. był jedynym pracownikiem merytorycznym kierowanej przez siebie placówki, mając do pomocy tylko woźną. Sprawował opiekę archiwalną nad powiatami: jeleniogórskim, kamiennogórskim i lwóweckim, a do 1961 r. także lubańskim i zgorzeleckim.

W codziennej pracy najchętniej koncentrował się na porządkowaniu, a potem udostępnianiu gromadzonej dokumentacji. W latach 50. i 60. XX w., zgodnie z obowiązującymi normami, inwentaryzował rocznie po blisko 2000 jednostek aktowych. W ten sposób sporządził inwentarze dla większej części zasobu nie-

mieckiego, obejmującego materiały od XVIII w. do 1945 r. Opracował też wiele zespołów polskich. Łącznie sporządził inwentarze, najczęściej wraz z obszernymi wstępami, dla ponad 150 zespołów archiwalnych. Ponadto jeździł do urzędów w podległych powiatach, gdzie zabezpieczał dokumentację archiwalną sprzed 1945 r., sięgającą nierzadko średniowiecza. W 1956 r. rozpoczął przejmowanie akt urzędów i instytucji polskich. Kontrolował też skupy makulatury, ratując w ten sposób akta historyczne przed zniszczeniem.

Od początku był doceniany przez swoich zwierzchników. Już w pierwszej ocenie z 1953 r. scharakteryzowali Go następującymi słowami: „Zdyscyplinowany, obojętny i bardzo pracowity, pilny i wytrwały, inteligentny i zdolny [...] posiada zainteresowania naukowe. Bezpartyjny [...]. Uczciwy, trzeźwy, o zdrowych zasadach etycznych [...] spokojny i cichy, lojalny i koleżeński, na zaufanie zasługuje i umie dochować tajemnicy”. Cechy te charakteryzowały całe Jego życie.

Pełniąc cały czas funkcję kierownika oddziału, Cz. Margas obejmował kolejne stanowiska archiwalne: w 1958 r. został starszym archiwistą, w 1960 r. – adiunktem archiwalnym, w 1965 r. – starszym asystentem naukowo-badawczym, a w 1973 r. – adiunktem naukowo-badawczym. Awanse te były m.in. wynikiem działalności naukowej. Wielokrotnie reprezentował archiwum państwowe na naukowych sesjach ogólnopolskich i regionalnych, wygłaszając referaty i uczestnicząc w dyskusjach. Zajmował się też szkoleniem kadr archiwalnych, prowadząc zajęcia dla archiwistów zakładowych na kursach organizowanych od 1978 r. w Jeleniej Górze przez Zakład Doskonalenia Zawodowego z Poznania i na indywidualnych konsultacjach.

Gdy z dniem 1 lutego 1976 r. archiwum jeleniogórskie przekształcono w samodzielne Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze, Cz. Margas został jego dyrektorem. Musiał podołać nowym wyzwaniom, począwszy od organizacji placówki (z ekspozyturą w Lubaniu), po dobór i przeszkolenie nowej kadry. Na to nałożył się obowiązek zabezpieczenia, a potem opracowania dokumentacji zlikwidowanych właśnie – w związku z wielką reformą administracyjną kraju – instytucji powiatowych.

Gwałtowny przyrost akt stał się wielkim problemem dla archiwum, borykającym się z niedostatkiem miejsca w magazynach już od 1960 r., dlatego od 1976 r. prowadził bardzo intensywne starania o pozyskanie nowego budynku, które nie okazały się jednak skuteczne. Dużo pracy i wysiłku kosztowały Go również bieżące administrowanie i dbanie o siedzibę archiwum, które mieściło się w zabytkowym XVIII-wiecznym budynku dawnej bielarni płótna i wymagało ciągłych re-

montów, co – przy chronicznych brakach materiałów budowlanych i tzw. „mocy przerobowych” w przedsiębiorstwach uspołecznionych – stanowiło prawdziwe wyzwanie.

Przygotował wiele wystaw materiałów archiwalnych, w tym kilku dużych, m.in. w miejscowym muzeum regionalnym: „Jelenia Góra w przeszłości” (1958); „Pieczęcie Piastów śląskich” (1967); „Z przeszłości ziemi jeleniogórskiej” (1974). W 1962 r. przygotował samodzielnie wystawę pt. „100-lecie urodzin Gerharta Hauptmanna”, pokazaną w domu pisarza w Jagniątkowie. W 1985 r. w Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu zaprezentował ekspozycję pt. „Ziemia jeleniogórska w dokumencie archiwalnym”. W 1989 r. przygotował wystawę pt. „Kartografia Dolnego Śląska”, zaprezentowaną w Muzeum Walki i Pracy w Jeleniej Górze.

Jednocześnie Cz. Margas starał się realizować prace badawcze i wydawnicze, współpracując z Karkonoskim Towarzystwem Naukowym (dalej: KTN), którego od 1973 r. był członkiem założycielem. Przez wiele lat pełnił w nim funkcję sekretarza, a potem przewodniczącego Komisji Rewizyjnej. Przez cały rok 1979 pracował w Pracowni Badań Humanistycznych KTN na ¼ etatu. Przy współpracy z KTN zorganizował w 1981 r. ważną naukową sesję archiwalną pt. „Źródła archiwalne metryką narodu”, z której materiały – poświęcone różnym archiwom ówczesnego województwa jeleniogórskiego – ukazały się drukiem pod tym samym tytułem (red. T. Bugaj, Jelenia Góra 1984). Prowadził prace nad informatorem po zasobie archiwum, które po kilku latach zwieńczył autorskim opracowaniem pt. *Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze. Przewodnik po zasobie*, wydanym w ramach Prac KTN (Jelenia Góra 1984). Było to pierwsze tego typu omówienie w Polsce, przygotowane według nowych zasad metodycznych. Warto podkreślić również, że wydawnictwo to stanowiło unikalny przykład przewodnika opracowanego przez jednego autora. W 1987 r. współorganizował w Jeleniej Górze XII Ogólnopolską Konferencję Historyków Kartografii, gdzie wystąpił z referatem o jeleniogórskich zbiorach map i planów.

Warto wspomnieć również, iż w latach 1970–1975 był członkiem jeleniogórskiej Delegatury Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich we Wrocławiu, jako przewodniczący jej Komisji Historycznej.

Niemal od początku swej pracy zawodowej Cz. Margas włączał się w akcje promujące działalność archiwów państwowych. Organizował wystawy, pokazy materiałów archiwalnych, prowadził prelekcje i pogadanki, głównie dla wycieczek młodzieży szkolnej, popularyzując wiedzę o historii miasta i zasobie tutejszego

archiwum, udzielał wywiadów mediom. Opracowana przez niego pogadanka o archiwach, prezentowana w lokalnym radiowęźle, wyróżniona została w 1955 r. przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Od 1953 r. angażował się w miejscowe życie społeczno-naukowe, współtworząc jeleniogórski oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, a w 1957 r. biorąc udział w założeniu lokalnego koła Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii. Był członkiem Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki. W latach 1959–1960 współpracował z tygodnikiem „Nowiny Jeleniogórskie”, zamieszczając na jego łamach trzy cykle popularnych artykułów o historii regionu. W maju 1958 r. w miejscowym Muzeum Regionalnym zorganizował dużą wystawę historyczną z okazji obchodów 850-lecia Jeleniej Góry. Jednocześnie wszedł do Komitetu Organizacyjnego tychże obchodów. Pod koniec 1958 r. współtworzył Towarzystwo Miłośników Ziemi Jeleniogórskiej, przekształcone potem w Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry. W wydawanym przez to Towarzystwo od 1963 r. „Roczniku Jeleniogórskim” odpowiedzialny był za stały dział, czyli „Kronikę Jeleniogórską”, którą skrupulatnie spisywał – wstecznie, od 1945 r., i na bieżąco, aż po rok 2017. Stała się ona Jego największym dziełem regionalnym, liczącym łącznie ponad 70 arkuszy wydawniczych. Ponadto zamieszczał tu bibliografię jeleniogórską, jak również pojedyncze artykuły i przyczynki historyczne. Swoje dociekania badawcze prezentował też na łamach „Archeionu”, „Wierchów” oraz „Śląskiego Kwartalnika Historycznego Sobótka”. Uczestniczył w opracowaniu monografii miasta Lubawka (1991). Bibliografia Jego publikacji liczy ponad 140 pozycji.

30 listopada 1990 r. przeszedł na emeryturę. Przez kolejne 3 lata (od 1 czerwca 1991 r. do 30 kwietnia 1993 r.) pracował na część etatu jako archiwista, przekazując swoją wiedzę i doświadczenie nowym pracownikom. Nadal działał aktywnie na niwie społecznej, zwłaszcza w Towarzystwie Przyjaciół Jeleniej Góry, któremu prezesował w latach 1992–1994. Jego współpracownicy i przyjaciele wydali dwie poświęcone Mu publikacje: pierwszą z okazji 50-lecia rozpoczęcia pracy zawodowej, pt. *Archiwistyka. Historia. Regionalizm. Czesławowi Margasowi w 50. rocznicę podjęcia pracy w Archiwum Państwowym w Jeleniej Górze* (red. I. Łaborewicz, Jelenia Góra 2002), drugą z okazji 90. urodzin, pt. *W kręgu historii i archiwistyki. Księga jubileuszowa ofiarowana Czesławowi Margasowi w dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin* (red. J.R. Sielezin, Jelenia Góra 2015), gdzie znajduje się wykaz opracowanych przez Niego w latach 1956–1987 zespołów archiwalnych. Sam został autorem bardzo cennych poznawczo wspomnień pt. *Autobiografia* (red. A. Borys, Jelenia Góra 2014). W jeleniogórskim archiwum w 2008 r. utwo-

rzono zespół 83/688/0 „Spuścizna po Cz. Margasie – archiwista i dyrektorze Archiwum Państwowego w Jeleniej Górze” (patrz: <http://szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/86884>), obejmujący lata 1927–2016. Stale pozostawał w kontakcie ze swoimi następcami, z którymi dnia 21 sierpnia 2020 r. świętował swoje 95. urodziny w siedzibie swego macierzystego zakładu. W listopadzie 2020 r. w tymże archiwum w Jeleniej Górze odsłonięto poświęconą Mu tablicę pamiątkową, umieszczoną pomiędzy podobnymi, upamiętniającymi pozostałych byłych kierowników tej placówki.

Cz. Margas był niekwestionowanym autorytetem i niezwykle cenionym przewodnikiem po zasobie swojego archiwum. Roztaczał prawdziwie ojcowską opiekę nad młodymi adeptami historii i archiwistyki. Był ceniony przez praktykujących studentów i archiwistów zakładowych, także za życzliwość i pogodne usposobienie, podszyte inteligentnym humorem.

Za swoją pracę zawodową i społeczną był wielokrotnie nagradzany i odznaczany, m.in.: w 1973 r. otrzymał odznakę Ministra Kultury „Zasłużony działacz kultury”, w 1975 r. medal honorowy „Zasłużony dla Miasta i Powiatu Jelenia Góra”, w 1976 r. odznakę „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej”, w 1978 r. odznakę „Za Zasługi dla Archiwistyki”, w 1979 r. odznakę „Za Zasługi dla Województwa Jeleniogórskiego”, w 1980 r. medal honorowy „Zasłużony dla miasta Jeleniej Góry”. W 1968 r. został wyróżniony Srebrnym Krzyżem Zasługi, w 1984 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, a w 2002 r. doroczną Nagrodą Miasta Jeleniej Góry w dziedzinie działalności społecznej.

W dniu 25 kwietnia 1953 r. zawarł związek małżeński z Danutą Dziubek. Małżeństwo doczekało się pięciorga dzieci, z których dwoje zostało archiwistami.

Cz. Margas zmarł w Jeleniej Górze. Pochowany został 3 marca 2021 r. na nowym cmentarzu komunalnym przy ul. Sudeckiej. Odszedł w wieku 96 lat, pozostawiając niezatarty ślad w historii archiwum w Jeleniej Górze oraz w sercach Jego następców, których nauczył nie tylko należytego wykonywania obowiązków zawodowych, ale i wielkiego szacunku do każdego człowieka.

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze
83/688/0 Spuścizna po Czesławie Margasie – archiwista i dyrektorze Archiwum Państwowego
w Jeleniej Górze 1927–2016.

Archiwum zakładowe Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych,teczka osobowa Czesława Margasa 1952–1990, sygn, 281/4.

Bibliografia

Borys A., Łaborewicz I., *Czesław Margas – 50 lat pracy w Jeleniej Górze dla miasta i regionu*, „Skarbiec Ducha Gór” 2002, nr 2 (22), s. 21–22.

Kiraga E., *Strażnik zbiorowej pamięci. Wspomnienie o Czesławie Margasie (1925–2021)*, „Nowiny Jeleniogórskie”, 13.03.2011, nr 11, s. 23.

Margas C., *Autobiografia*, red. A. Borys, Jelenia Góra 2014.

Bibliografia wybranych publikacji Czesława Margasa

(wraz z prof. Z. Kwaśnym) *Z dziejów polskich robotników przymusowych w kopalni kowarskiej w latach 1941–1943*, „Rocznik Jeleniogórski” 1963, t. 1, s. 119–132.

Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Jeleniej Górze w latach 1945–1950, ich kancelarie i zasób aktowy, „Archeion” 1996, t. 44, s. 221–240.

Archiwum Państwowe Miasta Wrocławia i Województwa Wrocławskiego Oddział Terenowy w Jeleniej Górze, [w:] *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego. Informator o materiałach archiwalnych*, red. Cz. Skopowski, Warszawa 1972, s. 793–799.

Materiały do dziejów związków regionu jeleniogórskiego z Polską i Polakami w Archiwum Państwowym w Jeleniej Górze do roku 1945, Prace Humanistyczne Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego, nr 8, Jelenia Góra 1976, s. 76–104.

Materiały archiwalne okresu pionierskiego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Jeleniej Górze, Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego, nr 13, Jelenia Góra 1979, s. 121–152.

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze, „Rocznik Jeleniogórski” 1979, t. 17, s. 157–179.

Konferencja archiwalna w Jeleniej Górze: Źródła archiwalne metrykę narodu 25. III 1982, „Archeion” 1983, t. 76, s. 284–286.

Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze. Przewodnik po zasobie, Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego w Jeleniej Górze, nr 32, Jelenia Góra 1984.

Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze w służbie nauki i gospodarki w regionie, [w:] „*Źródła archiwalne metrykę narodu*”. *Materiały konferencji naukowej Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego i Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Jeleniej Górze 24 marca 1982 r.*, Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego, nr 13, Jelenia Góra 1984, s. 13–26.

- (wraz z prof. Z. Domosławskim) *Zainteresowania naukowe jeleniogórskich lekarzy w XVIII w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1983, r. 38, z. 2, s. 241–243.
- Źródła archiwalne do badań dotyczących województwa jeleniogórskiego*, [w:] *Regionalizm i szkoła*, red. T. Bugaj, Jelenia Góra 1985, s. 89–100.
- XIII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii*, „Archeion” 1993, t. 91, s. 208–210.
- Historia Zakładów Lniarskich w Mysłakowicach*, „Rocznik Jeleniogórski” 2009, t. 41, s. 87–102.
- Autobiografia*, red. A. Borys, Jelenia Góra 2014.
- Aniela Stojanowska (22 I 1909 – 8 II 2009)*, „Archeion” 2015, t. 115, s. 737–740.

Ivo Łaborewicz

Archiwum Państwowe we Wrocławiu / State Archives in Wrocław (Poland)
i.laborewicz@ap.wroc.pl, ORCID 0000-0002-0521-0723